

Ingetogen architectuur

In een wereld van overvloed en prikkelende beelden is het beperkt oeuvre van Dom Hans van der Laan (1904-1991) een verademing. Het VAI brengt een tentoonstelling over zijn wereld van denken en bouwen waarbij het klooster Roosenberg in Waasmunster centraal staat. Van waar komt de grote worden interesse voor zijn oeuvre en zijn gebouwen? De studie, de publicaties en de actuele expositie van Caroline Voet in deSingel heeft er zeker toe bijgedragen. Er is volgens mij meer aan de hand dan louter het aanwenden van het plastisch getal. Ruimteconcept en vooral materiaalgebruik maken de abdij van Waasmunster tot een monument waar traditie en moderniteit samen komen.

Is het klooster Roosenberg de best bewaarde parel in Vlaanderen? Hoe komt het dat pas nu de kracht van dit complex wordt ontdekt?

De eerste expositie rond theorie en methodiek werd in 1982 door Dom Hans van der Laan samengesteld en op verschillende plaatsen gepresenteerd. In 1986 was deze tentoonstelling te zien in deSingel en schreef Geert Bekaert de tekst "Het eigen alfabet". Het jaar daarop verscheen het boek van Geert Bekaert "Landschap van Kerken" waarin hij in het laatste hoofdstuk inging op Roosenberg: "Een beginsel van altijd en overal". Roosenberg verscheen voor de eerste maal in een internationale publicatie in 1993. De Italiaanse uitgeverij Electa publiceerde een boek samengesteld door Marc Dubois met een overzicht van de Belgische architectuur¹. Het jaar daarop, drie jaar na de dood van Dom Hans Van der Laan, verscheen de eerste uitvoerige studie geschreven door Richard Padovan met als titel "Dom Hans Van der Laan: Modern Primitive"². In 1996 bracht het Italiaans tijdschrift Casabella een themanummer uit rond religieuze bouwwerken met daarin een tekst van Dom Hans van der Laan betreffende de relatie tussen liturgie en architectuur³.

In 2000 werd het werk van Dom van der Laan gepresenteerd in de indrukwekkende Basilica van Vicenza, het meesterwerk van Andrea Palladio. Om het Heilig Jaar 2000 te vieren werd gekozen om Van der Laan te tonen samen met de grote Duitse kerkenbouwer Rudolf Schwarz. Naar aanleiding van deze hulde publiceerde

Electa het eerste boek rond Dom van der Haan, later vertaald in het Nederlands⁴. Opmerkelijk is dat Van der Laan nog nooit een grote expositie kreeg in Nederland. Het is vooral dank zij het onderzoek en het doctoraat van Caroline Voet dat recent het oeuvre van de monnik-architect terug de nodige aandacht kreeg.

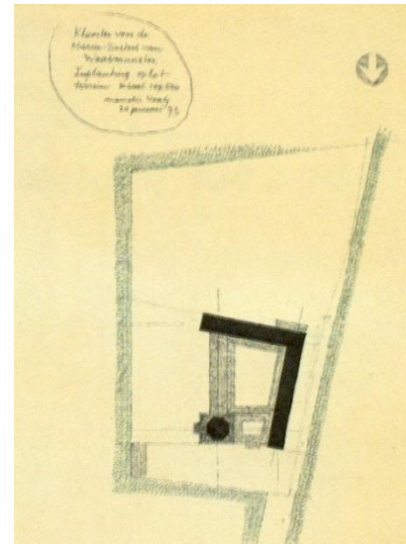
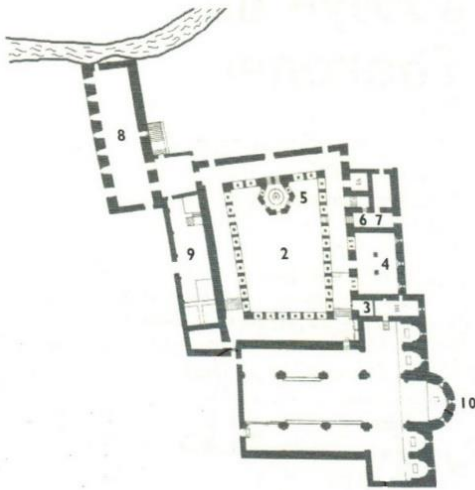
Nieuwbouw in de bossen

Caroline Voet merkt terecht op dat in het boek van Padovan het bouwproject in Waasmunster nauwelijks aandacht krijgt. Een van de redenen kan zijn dat in Nederlands Limburg de jonge fotograaf Kim Zwarts een schitterende reeks opnames had gemaakt van Vaals. Welke Vlaamse fotograaf had interesse voor het religieus bouwwerk tussen Gent en Antwerpen? In het boek van Ferlenga & Verde krijgt het Roosenberg klooster 22 pagina's, met tekeningen die voor het eerst werden gepubliceerd. Het opzet van de recente expositie en publicatie is om dit bouwwerk nog grondiger te benaderen en op een bevattelijke wijze de ontwerpmethodiek toe te lichten. Dit is de grootste verdienste van deze recente bijdrage.

Binnentuin klooster Roosenberg Foto: Marc Dubois

De Mariazusters van Franciscus hadden reeds een verblijfplaats in de dorpskern van Waasmunster waarin Van der Laan een aantal ingrepen heeft aangebracht. In het begin van de jaren '70 namen de zusters de beslissing om zich contemplatief terug te trekken in de stilte van de natuur. Dom van der Laan kreeg de opdracht voor twaalf zusters een nieuwbouw te bedenken. Anderzijds zijn er 25 gastenkamers waarmee deze gemeenschap open staat naar de wereld.

Grondplan Le Thoronet (uit infofolder) & inplantingsplan Roosenberg (uit: Dom Hans van der Laan, le opere, gli scritti, Documenti di Architectura nr. 128, Electa, Milano, 2000

De basisconfiguratie van een klooster ligt reeds eeuwen vast. Alle functies zijn geordend rond een pandgang met uitzicht op een binnentuin. Het bijzondere is dat deze hortus conclusus geen vierkant of rechthoek is maar een trapezium vorm. Bij mijn eerste bezoek viel dit direct op en dacht ik direct aan de basis vorm van het atrium in de befaamde abdij van Le Thoronet in Zuid-Frankrijk, een abdij binnentuin die afstapt van de symmetrische configuratie. Was Le Thoronet niet het vertrekpunt voor Van der Laan? Dat hij dit meesterwerk kende ligt voor de hand. De vorm bij Le Thoronet is vermoedelijk bepaald door het niveauverschil van het terrein en de ligging van de rivier, de natuurlijke factor om het water op te nemen in het grondplan gecombineerd met de oriëntatie van het kerkgebouw naar het oosten.

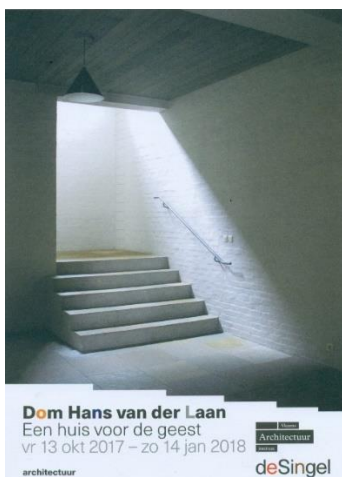
De vele schetsen die Van der Laan maakte van de inplanting zijn even fascinerend dan deze voor het gebouw. De vraag is steeds hoe veranker je een gebouw op een site omgeven door groen? Welke aanknopingspunten zijn er om het gebouw te positioneren? Het langste volume met de gastenkamers is evenwijdig geplaatst aan de perceelgrens terwijl de kerk steeds gericht naar het oosten. Deze hoekverdraaiing levert interessante doorzichten op in de pandgang. Gezien het gering

aantal zusters en de inzichten van het Tweede Vaticaanse Concilie kon hij een compacte bidruimte introduceren met een achthoekige bovenbouw. Deze strakke, karaktervolle ruimte is voor de zusters bereikbaar via de pandgang, het publiek komt binnen via een afgesloten binnenkoer.

Ruimtebeheersing en materialiteit

Een bezoek aan Roosenberg is een ervaring en geeft een gevoel van vertraging en rust. Waarom spreekt Roosenberg zo aan? Door de serene stilte, de verhoudingen en de beheersing van licht en schaduw. "Het plastisch getal" is richtinggevend waarbij de symmetrie absoluut vermeden. De kerngetallen zijn 3 & 4, zij vormen samen 7. De maximale afstand tussen het kleine en het grote is 1 op 7. Zo is de verhouding van de individuele verblijfruimtes in Roosenberg 3,50 x 3,50 meter met een muurdikte van 50 cm.

De grote vondst van Dom Van der Laan is dat er steeds een tussenruimte is voorzien waardoor er in de pandgang zeven nissen zijn en geen deuren. Opnieuw is het getal zeven richtinggevend voor de ordening. Elke ruimte bestaat uit een begrenzing, een vloer, zijwanden en een plafond. Van der Laan besteedde veel zorg aan deze basisgegevens. Het plafond bestaat uit brede houten planken, geen beton. Men verwacht eerder planken op de vloer en niet op deze erg rudimentaire plaatsing bovenaan de ruimte. Erg basic zijn ook de lampen in het klooster, ver weg van enige streven naar designverlichting kiest hij voor een conische vorm. Voor de vloer werd gekozen voor een natuursteen met een veelheid aan kleine vormschakeringen en kleurentinten, zonder dat dit spel van de natuur te overheersend wordt ervaren. Vermoedelijk moet dit voor Dom van der Laan grotere kopzorgen hebben opgeleverd dan het bedenken van de basisvorm van het klooster.

Om het daglicht te laten binnentreden in de ruimte moet de architect openingen maken in de wanden. Maar hoe maakt Van der Laan deze gaten in de muur tussen de pandgang en de binnentuin? Gebruik makend van zijn maatsysteem maakt hij toch iets anders dan een klassieke vensteropening en de oplossing

die de moderniteit heeft bedacht, de compleet open transparantie met glasvlakken tussen vloer en plafond. Het meest opmerkelijke is de band onderaan de ramen van de pandgang. Deze zone vormt een eenheid met de trapvormige oplossing die aan de buitenzijde aanwezig is rondom het atrium. Er is duidelijk een grens tussen interieur en exterieur. Deze oplossing geeft aan de pandgang een intimiteit en gelijktijdig een overvloed aan daglicht. Zeker bij zonlicht ritmeren de hoge ramen de ruimte van de pandgang.

Pandgang Klooster Waasmunster Foto: Jeroen Verrecht

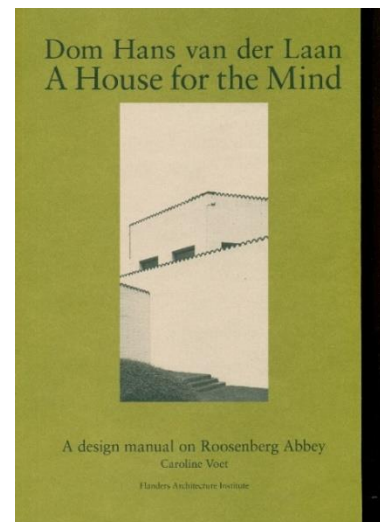
De materialiteit is oud en toch hedendaags. Zoals bij oude hoeses kiest hij om de baksteenmuren te kaleien, zowel exterieur als interieur. Met deze dunne kalkpleister blijft de dimensie van de baksteen zichtbaar en gelijktijdig benadrukt deze werkwijze het monolithisch karakter. De foto die werd gekozen als campagnebeeld voor de expositie in deSingel is de trapruimte waarbij het licht van boven binnenkomt en de muren gaat strelen. Het sublieme reliëf op de muur wordt niet ervaren als een fout, als een storend aspect. Het is juist het gelijktijdige vaag zien van de individuele baksteen en het bij elkaar samenbrengen door een bindende laag. Is dit niet de essentie van dit klooster? Stel even voor dat alle binnenmuren een vlakke bepleistering zouden krijgen, dan was de sfeer compleet anders.

Om de lichtintensiteit vast te houden en in een expositie te verduidelijken werd beroep gedaan op twee kunstenaressen. De foto's van de Duitse fotografe Friederike Von Rauch zijn indrukwekkend. Zij weet de sfeer te capteren en maakt ingetogen beelden. Als afstudeerwerk KASK Gent maakte Ingel Vaikla een aangrijpende film die zowel het gebouw, het licht als de beweging en het leven van de vier laatste zusters vastlegde.

Dit streven naar eenvoud is geen modisch minimalisme waarmee wij vandaag worden overspoeld, het gaat om een opgeladen eenvoud. Voor Caroline Voet is Roosenberg een meesterwerk omdat binnen de strakke discipline Dom Van der Laan ook de emotie van de ruimtebeleving toelaat. In het klooster in Zweden dat hij later ontwierp is deze poëtische dimensie afwezig. Over dit klooster publiceerde Caroline Voet een boek⁵. In Roosenberg kan men spreken van een 'geordende zintuiglijke architectuur'. Het complex overstijgt het louter religieuze, zoals bij vele abdijen kan het een nieuwe schakel vormen in een meer intense beleving van ons bestaan.

Marc Dubois
Oktober 2017

deSingel Antwerpen tot 14 januari 2018
Boek: Dom Hans van der Laan
A House for the Mind –
A design manual on Roosenberg Abbey,
een uitgave VAI
(Vlaams Architectuur Instituut).

EINDNOTEN

¹ Marc Dubois, *Tendenze dell'architettura contemporanea Belgio - Architettura gli ultimi vent'anni*, Milano, Electa, 1993, 166 pagina's.

² Richard Padovan, *Dom Hans Van der Laan: Modern Primitive*, Architectura & Natura Press, Amsterdam, 1994. Met een foto essay van Kim Zwarts.

³ Casabella, nr.640-641, december 1996, januari 1997, pp. 83-85.

⁴ Alberto Ferlenga, Paola Verde, *Dom Hans van der Laan, le opere, gli scritti*, Documenti di Architectura nr. 128, Electa, Milano, 2000.

Alberto Ferlenga, Paola Verde, *Dom Hans van der Laan, Works and Words*, Architectura & Natura, Amsterdam, 2001.

⁵ Caroline Voet. *Dom Hans van der Laan, Tomelilla: architectuurtheorie in de praktijk uiteengelegd*. Amsterdam (Architectura & Natura), 2016.